

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CLXXXIII

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 43

STATE ORDER
SOVEREIGNTY IN THE ERA
OF GLOBALIZATION

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE
HELD ON FEBRUARY 8TH AND 9TH, 2019

Accepted for publication at the 2nd electronic meeting of the Department of Social Sciences, held on June 25th, 2019, after being reviewed by academicians Kosta Čavoški and Aleksandar Kostić

EDITOR

academician

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXXIII

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 43

ДРЖАВНИ ПОРЕДАК СУВЕРЕНИТЕТ У ВРЕМЕНУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

ЗБОРНИК РАДОВА СА СИМПОЗИЈУМА
ОДРЖАНОГ 8. И 9. ФЕБРУАРА 2019. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на II електронском скупу
Одељења друштвених наука, одржаном 25. јуна 2019. године
на основу реферата академика Косте Чавошког и Александра Костића

УРЕДНИК

академик

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Лектор
Невена Ђурђевић

Фотографија на корицама
А. Димиријевић / РАС Србија

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Тираж: 400 примерака

ISBN 978-86-7025-837-2

Штампа
Планета принт, Београд

САДРЖАЈ

- 9 | Реч уредника
- 13 | Реч Владимира С. Костића,
председника Српске академије наука и уметности
- 15 | Коста Чавошки, *Поредак и сувереност*
- 25 | Драган Симеуновић, *Суверенитет као проблем у
времену глобализације*
- 47 | Јован Бабић, *Краљевства и царства: прилози анализи односа
између глобализације и суверенитета*
- 65 | Слободан П. Орловић, *Српски уставни поредак на размеђу
теоријоричног и практичног и права на самоопредељење*
- 87 | Владимир Н. Цветковић, *Државна сувереност и/или
национална безбедност (екстерне и интерне функције
концепта суверености)*
- 125 | Рајко Кузмановић, *Босна и Херцеговина – држава са
ограниченим суверенитетом*
- 135 | Миша Ђурковић, *Судска диктатура као инструмент
обновљене монроове доктрине*
- 157 | Будимир Кошутућ, *Енџел о немачкој суверености и
евројској безбедности*
- 187 | Горан Марковић, *Нормативно и стварно у теорији
народног суверенитета*
- 211 | Ирена Пејић, *Уставостворна власт у времену глобализације*
- 227 | Владан Петров, *Устав данас – шта је остало од
суверености уставостворца?*
- 243 | Тијана Шурлан, *Интернационализација уставног права
најам глобализације уставног права*
- 263 | Драгана Коларић, *Ius ripiendi и суверенитет државе
у време глобализације*
- 309 | Јован Ђирић, *Европски суд за људска права и глобализација*
- 329 | Тамаш Корхеџ, *Суверенитет, националне државе, националне
мањине, глобализација – Мађарска, Мађари у Србији, Србија*
- 355 | Борис Кривокапић, *Државна сувереност и међународно право
у ери глобализације*

РЕЧ УРЕДНИКА

Зборник који је пред нама садржи радове саопштене на скупу под насловом „Државни поредак: сувереност у времену глобализације“ који је одржан 8. и 9. фебруара 2019. године у Српској академији наука и уметности у организацији Одбора за филозофију и друштвену теорију Одељења друштвених наука САНУ. Овај скуп је последњи у низу од пет скупова у оквиру циклуса „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“ који захвата кључне области од стратешког значаја за свако уређено и просперитетно друштво. Претходни скупови и пратећи зборници, посвећени образовању, науци, култури и економији, заједно са овим скупом представљају целину која сведочи о томе како је део српске елите видео и разумео ове области и која је решења предлагао за проблеме са којима се оне данас суочавају. Самим тим, зборници произашли из ових скупова могу да се схвате и као својеврсно сведочанство о Србији на почетку XXI века.

Циклус ће већ следеће године бити поновљен истим редоследом области, чиме ће се, уколико успе да одржи континуитет, добити увид у промене не само у поменутих областима у распону од пет година већ и слика о временској динамици тих промена из којих би се могло наслутити да ли је реч о осмишљеном правцу њиховог развоја или, пак, о несистематском и хаотичном лутању без јасно постављених дугорочних циљева.

Сада, када је први круг овог циклуса завршен, јасно се указује међусобна повезаност области које су у њему разматране. Није могуће говорити о култури и науци без образовања, нити је могуће о овим областима говорити без економске компоненте. Најзад, оно што све ове области обједињује је, у добром и лошем смислу, оквир државе без којих оне не могу да буду уређене на ефикасан начин, нити је могућа њихова продуктивна комплементарност. Имајући ово у виду, чини се да је овај последњи скуп који је посвећен државном поретку, са нагласком на суверенитет у времену глобализације, сажео и јасно артикулисао већину проблема који су констатовани на претходним скуповима.

Садашње време је, као што се често наглашава, време транзиције. При том се у највећем броју случајева има у виду транзиција из једног друштвеног и економског система у други, кроз који су пролазиле

и пролазе земље Источне Европе. Ово јесте време транзиције али, рекао бих, време глобалне цивилизацијске транзиције која није географски одређена, нити ју је могуће свести на економске и уско политичке промене. Налазимо се пред завршетком једне епохе чији су трагови и даље у нашем сећању али новонастало окружење их више не препознаје. Налазимо се пред знацима нове епохе чије обресе назиремо, али их не разумемо. Променама су захваћени не само свакодневни живот већ и вредносни систем, однос према традицији, разумевање историје, однос према држави и њеном суверенитету. Доскорашњи цивилизацијски оквир је радикално напуштен, а нови још није створен. Налазимо се у „ничијем“ простору са нејасним координатама, у скраћеном временском хоризонту у коме су сви обрасци традиционалног понашања, вредновања и односа релативизовани. Укратко, налазимо се у нестабилној тачки пресека различитих историјских, економских, вредносних и технолошких вектора чије нам путање нису довољно јасне.

Иако није експлицитно на овај начин, стање описано у претходном параграфу било је могуће уочити и на досадашњим скуповима. Тако је, на пример, скуп посвећен образовању указао на упадљиве нејасноће када су у питању циљеви образовања у Србији, уз јасне закључке да смо сведоци деградације образовних стандарда. То је, међутим, тек део шире слике глобалних промена не само код нас, већ и у свету. Скуп посвећен науци показао је несналажење и неразумевanje глобалног положаја науке и њене суштинске повезаности са образовањем, али и са ширим геостратешким контекстом у коме се она схвата инструментално, са јасним политичким импликацијама поткрепљеним знатним финансијским средствима. Скуп на коме су размотрени проблеми културе у Србији, иако је његов фокус био на идентитетским аспектима културе, остао је, чини се, недоречен не само због тога што не постоји јасна свест о значају културе у поменутиим глобалним превирањима већ и због саме природе ове области чије су границе флуидне, а сам појам недовољно прецизно одређен. Најзад, на скупу посвећеном економији разматрани су проблеми запослености у Србији са јасним знацима радикалних промена на глобалном тржишту рада. Био је то скуп који је, чини се, најјасније указао на глобалне промене које су у току, са последицама које ће захваљујући новим технологијама у непосредној будућности у потпуности изменити цивилизацијски контекст.

Ако је претходна констатација о томе да се налазимо у транзицији епоха тачна, онда је разумљива симултаност промена у областима образовања, науке, културе и економије, са једне стране, и релативизација концепта државе са друге стране. Традиционално схваћена држава је

оквир у коме се у пресеку јавних интереса одређене заједнице формулише не само дневна и дугорочна политика у ужем смислу те речи, већ и све њене пратеће компоненте као што су образовање, наука, култура и економија, али и вредносни систем. Релативизацијом појма државе, а пре свега њеног суверенитета, нестају јасно омеђене границе интереса једне заједнице који се, често индукованом конфузијом, представљају као превазиђени, ретроградни и штетни по саму заједницу. Имајући то у виду, постаје јасније несналажење у свим сферама јавног интереса јер он сам постаје нејасан.

Ипак, глобализација је неизбежан процес јер је технолошки напредак укинуо просторне и временске границе. Све се наизглед одиграва у садашњем тренутку, без обзира на географске координате, што је новина коју досадашња историја не познаје. У таквом окружењу проток капитала, слободна тржишта, укидање свих могућих баријера, широко културно прожимање и тренутна комуникација изгледају као неслућени цивилизацијски напредак. И заиста, из такве перспективе државни суверенитет се чини анахроним и непотребним. Али, то је заблуда далеко опаснија од многих заблуда којима у ближој и даљој прошлости нисмо одолели. Не постоји слободан проток капитала, не постоје универзално слободна тржишта, а културно прожимање је најчешће једносмерно и неретко наметнуто. Наводне предности глобализације инструментализоване су непроменљивом суштином политичког и геостратешког деловања које је мотивисано интересима крупног капитала. Отуда не треба да нас изненади ако се прети санкцијама државама које у свом интересу ограничавају тржиште великим светским компанијама или постављају услове којим бране своје уже и шире интересе.

Релативизацијом појма државног суверенитета ствара се псеудо-правни оквир за несметани продор на циљана тржишта, али и могућност меког или тврдог усмеравања њиховог унутрашњег устројства у кључним сегментима који су били предмет претходних скупова у оквиру овог циклуса. Стога, када је реч о Србији, не треба да чуди драстична деградација образовања, одвраћање од фундаменталних истраживања у науци и усмеравање на практичне технолошке иновације, одсуство дугорочне стратегије у култури и систематско затирање уставна културе, деиндустријализација и довођење „страних инвеститора“ чији профит не остаје у земљи итд.

Радови саопштени на скупу и објављени у овом зборнику, иако сви обрађују проблеме суверенитета у времену глобализације, могу се поделити у две тематске целине. У првој се разматрају политички и геостратешки аспекти, док је друга целина посвећена правним аспектима

суверенитета и глобализације. Тиме шеснаест радова који чине овај зборник у великој мери покрива такорећи све аспекте проблема државног суверенитета и његове угрожености глобализацијом.

Желео бих, на крају, да се захвалим свим учесницима који су својим излагањима допринели да овај скуп, а самим тим и овај зборник, добију јасан тематски фокус. Организатори скупа дугују посебну захвалност проф. Ратку Марковићу на драгоценим сугестијама када је реч о избору појединих проблема које би скуп требало да обухвати. Најзад, овом приликом желим да се захвалим проф. Драгану Симеуновићу без чијег ентузијазма и несебичне помоћи организација овог скупа не би била могућа.

Александар Костић

РЕЧ ВЛАДИМИРА С. КОСТИЋА
ПРЕДСЕДНИКА СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ
НАУКА И УМЕТНОСТИ

Поштовани председниче Академије наука и уметности Републике Српске, поштовани часници и чланови Српске академије наука и уметности (САНУ), поштовани учесници овога скупа, госпође и господо, данашњи скуп је сам по себи кристално јасан. Имате наслове, имате предаваче: међутим, иза овог скупа крије се једна мала прослава, рекао бих један мали успех, или још боље успех амбициозне жеље која је пре шест, седам година (а сведок сам тог пута од самог почетка) започела у једном одбору Одељења друштвених наука. Идеја је била једноставна: САНУ има обавезу да буде присутна у сагледавању актуелног, савременог тренутка у различитим областима нашег живота. Примерено, јер смо дефинисани као највиша установа у области науке и културе, али се границе које би дефинисале те велике области заправо прилично преплићу, оне су некада нејасне, а једне без других дефинитивно не могу. И тада је била идеја да се направи први циклус, заправо нешто што би се сваке године одиграло у оквиру циклуса, чули сте од академика Александра Костића о чему се ради, који би обухватио пет великих области, и то овим редом: образовање, наука, култура, економија и државни поредак, са извесним фокусима у свакој од ових области, наравно.

Да ли смо када смо циклус започели са темом образовања веровали да ћемо успети? Да будемо искрени, постојала је између конференција посвећених образовању и науци једна латенца од преко годину дана. Тада се јавио мали црв сумње да ћемо негде посустати, јер је прилично тешко координисати све оне који су у овом науку учествовали; међутим, некако смо се тргли, састанци су се одржавали после тога један за другим и за сваком од конференција, што сматрам посебно значајним, остали су писани трагови. И ми данашњим, односно и сутрашњим скупом заправо затварамо први круг, први циклус. Свих пет тема је обрађено. Али, обрађено је само у првој итерацији. Идеја је заправо да ми наставимо без икакве паузе и да се поново, после пет година, вратимо на тему образовања, па потом науке, и тако редом, остављајући и даље писане трагове шта су неки мислећи људи у Србији сагледавали када су у питању ови заиста кључни аспекти живота наше заједнице.

Друго питање које се овде поставља је да ли је Академија била у стању да сама изнесе овакав подухват? Не, није. И то САНУ од самог почетка није ни крила. Академија то може да уради само уз помоћ озбиљних људи који се овим проблематикама баве и који о њима знају врло често и више од нас, односно наших чланова који су у блиским областима. Према томе, понудили смо простор да људи који одређене проблеме разумеју, о томе проговоре. Ово што изговарам може се проверити по списковима предавача. Други предуслов који смо поставили је да они који учествују у тим симпозијумима не буду нужни истомишљеници. Због чега би се истомишљеници окупљали, једни другима говорили оно у чему се међусобно слажу и због чега се међусобно препознају? Покушали смо да успоставимо једну просвећенију форму дијалога и један од комплимената организаторима ових скупова, ако могу ја да га дам као човек који је чак и од извесних учесника овог симпозијума дефинисан као „тек медицинар“, је да су и дијалози након предавања остали записани – да се ауторизују и да се види шта су људи који знају о чему говоре (а мислим да свако ко данас и сутра учествује зна о чему говори) изrekli у САНУ, где се нису слагали, где су биле евентуалне границе одређених неспоразума и како су они превазилажени. Мислим да је и то лековито за наше друштво – дијалог је очито могућ, без међусобног вређања и унижавања. Ја сам почео да губим наду да је тако нешто могуће, али на вама је да докажете да то јесте и да је ово само моја старачка мрзовоља.

Госпође и господо, за ову врсту ваше активности најтоплије вам се захваљујемо, јер помажете не само Академију, већ и ширу заједницу у разумевању кључних проблема. Ја вам се, кажем, захваљујем, али вас и уверавам да, без обзира шта ће бити у будућности, ова идеја остаје једна од кључних активности Академије, јер на тај начин ми још увек имамо неку врсту непрекинуте пупчане врпце са реалношћу. И на овоме ће сви који се будемо и ако се будемо питали, истрајавати. Организаторима честитам на свему што се овде данас догађа, али указујем да је и раније било неколико кључних састанака у САНУ. Ти састанци су имали за циљ да покушају да предвиде шта то будућност доноси свима нама? Нажалост, није било много заинтересованих. Када смо пак правили скупове о историјским интригама, међусобним сукобима, о причама које су биле увек на изванредан начин повезане са историјским тајнама и сенкама, сала је готово по правилу била испуњена. Негде смо колективно престали да будемо способни да се суочавамо са кључним питањима и проблемима и да о њима озбиљно разговарамо. Стога, ово што ви данас радите и што су радили ваши претходници у прве четири теме, рекао бих да има неку врсту пионирског значаја. И за друштво у целини, и за саму САНУ, посебно.

ПОРЕДАК И СУВЕРЕНОСТ

Коста Чавошки

Српска академија наука и уметности

Сажетак. Предмет овог рада су поредак и сувереност. Поредак је политички облик друштва и начин уређења државе као основног жаришта моћи глобалне политичке заједнице. Данас се облик политичког поретка углавном своди на организацију државне власти и начин уређења њеног односа према народу. Сувереност је битно обележје државе које подразумева непостојање како спољашњих тако ни унутрашњих правних ограничења те власти. Унутар државе суверена власт има слободу измене важећих и доношења нових закона, а на спољном плану независност од других држава. Напослетку се разматрају и услови под којима у новом веку мале и средње државе могу бити суверене.

Кључне речи: поредак, сувереност, правна једнакост и независност државе, хуманитарна интервенција

Још од древне антике политички поредак (politeia) био је водећи предмет политичке филозофије, док су својства закона била изведено питање. Постоји неколико библијских израза који се исправно могу превести речју „закон“, али нема ни једној који би имао исто значење као и реч „поредак“.¹

Поредак је политички облик друштва и начин уређења државе као основног жаришта моћи и глобалне политичке заједнице.² Другим речима, поредак је начин уређења и конституисања политичке заједнице то јест државе која, са ступањем људског рода на пут историје, једина полаже легитимно право да оличава ту целину. Ово одређење поретка мењало се зависно од природе и домашаја политике и њеног односа према другим сферама и циљевима људског живота. Данас се облик политичког поретка углавном своди на организацију државне власти и начин уређења њеног односа према народу, чиме се запоставља могућност ширег поимања природе политичког поретка.

У античкој идеји државе преовлађивало је шире схватање поретка – за које се употребљавала као генерички појам реч *politeia*. Данас се ова реч обично преводи речју „устав“ (constitution), мада се под уставом

1 Leo Strauss, „What is Political Philosophy?“, *The Journal of Politics*, Vol. 19. No. 3 (August 1957), p. 362.

2 Разматрање о поретку преузето је из књиге: Коста Чавошки, *Могућности слободе у демократији*, Београд, Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, 1971, стр. 105–106.

превасходно подразумева одређени правни феномен, основни закон једне земље. Међутим, *politeia* није само *јравни* феномен, а још се мање може свести на један општи правни акт који има својство највишег закона. У свом изворном смислу *politeia* претходи законима као њихова најдубља основа, као извор из којег потичу и сами закони. Трагове овог античког разликовања између поретка, који означава реч *politeia*, и закона сусрећемо у Монтеѕкјеовом (Montesquieu) *Духу закона*, у којем се, како то сам наслов каже, не говори о позитивним законима, већ пре свега о њиховом *духу*, о ономе што је у њиховој најдубљој основи. Зато смисао појма *politeia* боље изражава реч поредак, нарочито ако се употребљава у смислу у којем је ову реч употребио Токвил (Tocqueville) када је говорио о *старом јорешку* (Ancien Régime) који је претходио револуцији. Овако схваћен поредак као облик политичке заједнице давао је људском заједничком животу особени карактер.

Ово шире схватање политичког поретка нарочито се огледало у уверењу да његов облик зависи од преовлађујућег типа људског карактера, то јест, од оног људског карактера коме дата политичка заједница одаје највећу почит. Јер управо грађани, чије су људске одлике најближе преовлађујућем узору, треба да имају и одлучујућу реч у политичкој заједници, а тиме практички одређују и саму природу њеног политичког поретка. Платон је, на пример, говорио у *Држави* да исто онолико колико има врста држава, мора да има и врста људског карактера, јер се државна уређења не рађају из храста или из стене, већ из карактера људи који државу повлаче као тег на теразијама.³ Уз то је поредак значао много више од пуне организације државне власти. Поредак, како су га стари Грци схватили, оличавао је начин уређења, организовања и конституисања политичког живота, како би се омогућило остварење циља због којег он постоји, а то је живот у врлини.

За разлику од других територијалних политичких заједница, попут општина, области и покрајина, држава је једина политичка заједница која располаже надмоћном, а тиме и врховном политичком влашћу. Таква власт има и своје особено обележје. То је сувереност која подразумева непостојање како спољашњих тако ни унутрашњих *јравних* ограничења те власти.⁴ То је 1264. године имао на уму и Луј IX Свети када је објавио да Хенри III треба да има пуну власт у свом краљевству и владу ослобођену сваке контроле (*plenam potestatem et liberum regimen habeat in regno suo*). Тиме је наговестио *сувереносћ* такве вла-

3 Платон, *Држава*, VIII, 544.

4 Разматрање о суверености преузето из књиге: Коста Чавошки, *Увод у јраво. Основни јојмови и државни облици*, Београд, Издавачка агенција „Драганић“, 1995, стр. 138–142.

сти, али још није било одговарајућег правно-техничког израза који би то својство државне власти и исказао.

Унутар саме државе врховништво такве власти углавном се поистовећивало са *слободом* измене важећих закона и обичаја и доношења нових закона, а на спољном плану с независношћу према цару Светог римског царства, односно римском папи, који је у доба своје највеће моћи полагао право на врховну власт на земљи – *plenitudo potestas*.

Само откриће суверености као битног својства државе имало је далекосежне последице. Оно је потврдило чињеницу која је већ дуже време била несумњива – да се средњовековна *respublica christiana* неповратно распала на независне, највећма националне државе. Тиме се на нов начин поставио однос владара нововековних суверених држава према номиналном цару такозваног Светог римског царства. Већ неспорна суверена независност ових држава на међународном плану учврстила је сувереност њихове власти у унутрашњим односима, што уверљиво потврђују следеће две изреке: *Rex in regno sue est imperator* (краљ је цар у свом краљевству) и *Civitas superiorem non recognoscens est sibi princeps* (град држава, који више не признаје, сам је себи господар). Величина саме државе није, дакле, битна за њено одређење као такве, већ квалитет њене власти која мора имати спољну независност и унутрашњу супрематију, то јест бити властити господар.⁵

Остало је још да се именује тај битни квалитет нововековне државе. То је учинио Жан Боден (Jean Bodin) који га је означио као сувереност. Овај израз потиче од старофранцуског *sovrain*, што првобитно није означавало носиоца највише власти, већ некога с вишим положајем. Тај виши је према ономе нижем, према ондашњој француској терминологији, његов *seigneur, suverain* или *soverain*. С јачањем краљевске власти, овај се израз све више приписује само краљу и у XVI веку добија апсолутно значење. Док је раније означавао само компаратив, то јест неку вишу власт, у XVI веку тај компаратив се коначно преобраћа у суперлатив, који је примерен *највишој* власти која нема неког вишег изнад себе, ни изван дате државе ни у самој држави.⁶ Француско порекло речи „суверност“ потврђује, поред осталог, и чињеница да у латинском језику никада није био скован одговарајући израз. Тако је Боден у латинској, а по свој прилици и зрелијој верзији свог кључног дела наводио реч *maiestas*, а повремено и синтагму *summa potestas* уместо

5 Alexander Passerin d'Entrèves, *The Notion of the State*, Oxford: at the Clarendon Press, 1967, pp. 89–100.

6 Ivo Krbek, „Суверенитет“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 334, Zagreb, 1964, str. 102.

француске речи *souveraineté*. У свом прослављеном делу *De iure belli ac pacis* из 1625. године Хуго Гроциус је користио синтагму *summa potestas* или *summum imperium* да би означио сувереност. А Томас Хопс је сматрао да су поменуте синтагме еквиваленти, па их је у свом делу *De cive* из 1642. године овако заједно наводио: *Summa potestas sive summum imperium sive dominium*. Када је, међутим, у *Левијатјану* из 1651. године требало овај појам да искаже на енглеском, употребио је једну једину реч – *sovereignty*.⁷

Боден је, наравно, најпознатији по својој дефиницији суверености. На француском она гласи: *La souveraineté est la puissance absolue et perpetuelle d'une République* (Сувереност је апсолутна и постојана власт једне државе). Дефиниција на латинском укључује, међутим, и правну неограниченост: *Maiestas est summa in cives ac subditos legibusque soluta potestas* (Сувереност је врховна власт над грађанима и поданицима која је разрешена обавезе покоравања закону). То је *сјална, нејреносива* (односно преносива без ограничења или услова) *неошјућива, недељива и јравно неојраничена власћ*, пошто је суверен извор права. Најважније обележје суверености представља право суверена да доноси законе за грађане без сагласности виших, нижих или себи равних. Остала обележја суверености јесу власт објављивања рата и закључења мира, право именовања државних званичника, право суђења у последњем степену, давање помиловања и право ковања новца и опорезивања.

Требало би напоменути да су праве, а нарочито велике и моћне државе биле суверене и кад тог израза није било. Тако су Атина и Спарта сигурно биле суверене државе пре избијања Пелопонеског рата, као што су Рим и Картагина били суверени пре избијања Другог пунског рата. Али када је Рим загосподарио целим ондашњим светом, тешко да је осим њега иједна преостала држава, нама позната, била суверена.

Већ ови примери нас уверавају да сувереност подразумева и одговарајућу политичку и војну моћ, те да су суверене само оне државе које су кадре да загосподаре не само свим унутрашњим политичким творевинама, него да се и успешно одупру војним и другим претњама страних сила. Жан Боден није помињао одговарајућу политичку и војну моћ, али ју је подразумевао. Јер ако, по њему, суверен доноси законе без сагласности виших, нижих или себи равних он то може ако је његова моћ већа од свих подручних политичких власти. И што још важније, суверен може објављивати рат и закључивати мир само са оним државама којима је колико-толико раван у погледу војне моћи, пошто би у противном његова држава била окупирана и покорена. Све су то раз-

7 Alexander Passerin d'Entrèves, *op. cit.*, p. 102.

лози због којих сувереност не може бити искључиво *йравни* него мора бити и *йолийички* феномен. То се лако може показати и доказати.

Да би и средње и мале државе биле колико-толико суверене, није довољна биполарност него је нужна и мултиполарност, то јест каква-таква равнотежа већег броја држава, тако да ни једна од њих нема претежну, односно надмоћну улогу. Управо се таква мултиполарност појавила после Вестфалског мира из 1648. године. Дотадашњи центри духовне и световне моћи – римски папа и цар Светог римског царства – изгубили су доминантну улогу: први због Лутера и протестантизма, а други због распада Царства, изазваног крвавим верским и грађанским ратом. Постојале су, додуше, три велике силе – Француска, Шведска и Шпанија, која је знатно ослабила – пошто је Енглеска због револуције привремено била ван европске политичке сцене. Али ни друге тадашње европске државе, по својој величини и снази, нису биле за потцењивање. То су пре свих биле Аустрија, Баварска, Саксонија, Пруска и Пољска. А и да не помињемо Млетачку републику и Турску.

Почетком XX века у Европи, па и у свету, постојала је каква-таква равнотежа између великих сила – Велике Британије, Француске, Немачке, Аустро-Угарске и Русије, док су на Западу су биле Сједињене Америчке Државе. Мање државе, каква је била и тадашња Србија, трудиле су се да никад не буду у потпуној зависности од само једне велике силе, па су могле у знатној мери да буду независне и суверене. Зато је 1914. године Србија, као независна и суверена држава, одбацила аустроугарски ултиматум, којим се захтевало да истрагу поводом атентата на престолонаследника надвојводу Фердинанда на територији Србије воде аустро-угарско тужилаштво и полиција.

После Другог светског рата основане су Уједињене нације, које су својом Повељом зајемчиле сувереност и независност свих држава без икакве разлике, и забраниле оружану интервенцију, то јест агресију против било које државе, сем по одлуци Савета безбедности зарад очувања мира и безбедности у свету. Чак је била забрањена и сама претња силом. С тог формалноправног становишта, рекло би се да су све државе, и највећа и најмања, суверене и независне.

Једно је, међутим, био формалноправни, а нешто сасвим друго стварни светски поредак који је почивао на односу снага, а тиме и на начелу да „јачи слабијега квачи“. То наравно не значи да су потпуно одбачене одредбе Повеље Уједињених нација о правној једнакости и суверености свих држава света и забрани претње силом и употребе силе против независних држава. Сви, бар на речима, сматрају да су оне и даље на снази, али се путем пристрасног и произвољног тумачења не само заобилазе него и газе.

До тога нарочито долази када су једна или две силе толико надмоћне да у својој сфери утицаја могу да раде шта хоће, укључујући и мешање у унутрашње послове других мање или више зависних држава. Тако Сједињене Америчке Државе већ деценијама утичу на смене режима у појединим латиноамеричким земљама, и не само у њима. У најбезазленијем случају америчка влада је то чинила тако што је финансирала деловање опозиције, а у опакијим случајевима и оружане гериле у земљама чије владе нису водиле проамеричку политику. Уколико то није било довољно, непосредно се прибегавало оружаној интервенцији, као у случају Кубе за владе Џона Кенедија, или физичке ликвидације којој је био подвргнут чилеански председник Салвадор Аљенде. Ма колико овакви поступци били морално зазорни и са становишта међународног права недопустиви, они су и те како коришћени кад год је америчка влада, а нарочито ЦИА, процењивала да су у америчком националном интересу.

У случају појединих азијских и афричких земаља ни то није било довољно, па су велике силе, пре свих Сједињене Америчке Државе и Велика Британија, а понекад и Француска, прибегавале оружаној агресији, која се, иначе, може извршити само по одлуци Савета безбедности, с позивом на поглавље VII Повеље Уједињених нација, зарад очувања мира и сигурности у свету. Таквој агресији су нарочито биле подвргаване нафтом богате земље. У новије доба жртва такве агресије био је Ирак, због наводног поседовања оружја за масовно уништавање. А када и поред помног претраживања оно ипак није пронађено, речено је да је агресија извршена због смене диктаторског режима Садама Хусеина и увођења демократије.

Слична средства коришћена су и приликом подстицања такозваног арапског пролећа. Тако је у Либији, најпре новцем и оружјем из иностранства, покренута оружана побуна у источном делу земље, а потом су француски и британски авиони ракетама и бомбама уништавали и спречавали либијску војску да угуши ову побуну. Напослетку је ухапшен и зверски убијен Моамер Гадафи, да би и дан-данас Либија била земља у расулу с двама владама – једном у Триполију, другом у Тобруку. До свега тога довела је оркестрирана војна и свака друга интервенција Француске, Велике Британије и Сједињених Америчких Држава. Тако су под видом демократизације уклањане владе које нису биле по вољи великих западних сила.

Највећа хипокризија показана је у области људских права, а нарочито права на демократске изборе и поштовање изражене воље на-

рода на таквим изборима. Када сам предавао на Правном факултету у Београду имао сам обичај да студенте забављам и збуњујем следећим парадоксом: најпре им кажем да је 1994. године војним ударом на Хаитију збачен изабрани председник Жан-Бертанд Аристид (Jean-Bertrand Aristide), што је навело Савет безбедности Уједињених нација да донесе Резолуцију 940, којом је одобрена војна интервенција на Хаитију, зарад свргавања војне хунте и повратка на председнички положај свргнутог Аристида. А онда их питам: ако је била подвргнута војној интервенцији земља у којој је било каквих-таквих избора, само што није поштована воља народа на њима, како тек мора да страда држава у којој не само да никада није било избора, него их у времену, до којег допире наш поглед, уопште неће бити? Да ли знате како се зове ова држава? Како најчешће нико није знао одговор, ја им кажем: то је Саудијска Арабија.

Пре две године не само челници америчке Демократске странке него и многи новинари, силно су се узнемирили због наводног утицаја Руса на америчке изборе у корист Доналда Трампа. А то уплитање у изборни поступак и слободно демократско одлучивање изгледа да се огледало у достављању поверљивих података из електронске преписке Хилари Клинтон и њених сарадника изборном штабу Доналда Трампа. И ништа више од тога.

Ако је то за Американце било толико зазорно и неприхватљиво да се због тога води посебна кривична истрага, колико је тек срамно и погубно када амерички челници и дипломате великим парама, поткупљивањем бирача и кандидата, па и недвосмисленим притисцима, утичу на исход избора у другим земљама. За Американце ово друго не само да је допустиво него и препоручљиво и корисно. И у том погледу Американци подсећају на негдашње афричке домороце. Записано је да је један бели афрички мисионар упитао једног црначког поглавицу шта је за њих добро а шта зло. А овај одговори: „Добро је кад ми нападнемо суседно племе и отмемо стоку и жене, а зло је кад они то учине нама“. Тако је и са демократским изборима. Лоше је кад други утичу на исход америчких избора, а добро је кад то Американци чине другима.

Ово друго ћу показати на примеру Слободана Милошевића. Све док је требало издати и препустити худој судбини Републику Српску Крајину, убогаљивати Републику Српску у Дејтону, уклонити Радована Караџића с положаја председника Републике Српске и председника Српске демократске странке и спровести у дело све дејтонске наметнуте „споразуме“, Слободан Милошевић је био „фактор мира и стабилности на Балкану“. А онда се појавило једно ново и одсудно питање државно-

правног положаја косметских Арбанаса, које је отворено и њиховом побуном, подстакнутом новцем и оружјем из иностранства. Док је трајао грађански рат у Хрватској и Босни и Херцеговини, њима су Американци такође стављали у изглед успостављање малтене независне државе, под видом некакве суштинске аутономије, али су им саветовали да ништа озбиљније не предузимају док се не сатре Република Српска Крајина, успостави наметнути мир у Босни и Херцеговини, а Слободан Милошевић не изврши све преузете обавезе, не би ли се укинуле погубне санкције наметнуте ондашњој Савезној Републици Југославији.

Под претњом агресије Атлантског пакта на нашу земљу, коју иначе Повеља Уједињених нација забрањује, Слободан Милошевић је био принуђен да прихвати некакву „мировну“ мисију Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), али није допуштао да се герила (ОВК) косметских Арбанаса размахне и контролише путеве и читаве области на Косову и Метохији. То је навело америчку и друге обавештајне службе и шефа „мировне“ мисије ОЕБС-а, који је био негдашњи амерички обавештајац, да инсценирају наводни масовни злочин у Рачку, који је био повод за агресију Атлантског пакта, марта 1999. године. После изнуђеног мира по цену окупације Косова и Метохије, председнички положај Слободана Милошевића постао је неодржив. То се показало на септембарским председничким изборима 2000. године.

Овога пута моћни страни чиниоци ништа нису препуштали случају. У предизборну кампању уложили су око 210 милиона долара (120 милиона Американци, а 90 Европљани из Европске заједнице), од којих је знатан део завршио у приватним џеповима. Такође су у мађарским камповима обучавани припадници Отпора, који су привлачном пароллом „Готов је“ и бројним плакатама и лецима придобили велики број, нарочито млађих бирача. На тим председничким изборима победио је Војислав Коштуница, а Слободан Милошевић је једном за свагда пао с врха власти. Већ тада се могло наслутити да је пад с такве висине најчешће пад у прашину, а понекад и у гроб.

Највеће недоумице у међународним односима и међународном јавном поретку изазива такозвана хуманитарна интервенција. Има доста писаца који тврде да је класична замисао независности и суверености држава превазиђена, те да је у случају озбиљнијег кршења људских слобода и права у некој земљи, против ње дозвољена оружана интервенција и без сагласности Савета безбедности Уједињених нација, што је заправо агресија. О томе, наравно, нема изричите одредбе ни у једном међународном правном акту, али се право на оружану интервенцију учитава у њих путем тумачења.

По тој доктрини, оружана интервенција је допуштена:

- ако је доказано масовно кршење људских права, које прети губитком великог броја људских живота;
- уколико се то кршење не може на други начин спречити, осим војном интервенцијом;
- ако су употребљена средства силе сразмерна жељеном учинку
 - отклањању тог кршења људских слобода и права;

Па да видимо који су то резултати примене ове доктрине! Она ниједном није примењена у случају неке велике силе, нити против добро наоружаних држава, које могу да узврате, каква је, рецимо, Северна Кореја, иако је за то било и те како ваљаних разлога. Затим се та доктрина не примењује против веома важних, сировинама богатих пријатељских земаља, каква је примерице, Саудијска Арабија. Напослетку су и мање, војно слабе државе тога поштеђене, ако без поговора следе политику свог великог покровитеља, у чијој су сфери утицаја, па тада њихов покровитељ не мари много за кршења људских права, чак и кад су она масовна.

Оружаној интервенцији због кршења људских слобода и права искључиво су изложене мале и слабе државе, нарочито ако се налазе у сфери геополитичког интереса неке велике силе. Тада, чак и ако нема ваљаних разлога за хуманитарну војну интервенцију, они се без стида и срама фабрикују, као у случају наводног масовног масакра у Рачку 1999. године, који је био повод и изговор за агресију Атлантског пакта на СР Југославију.

После свега реченог може се закључити да је суверених држава одувек било, и пре и после стварања речи која ће сувереност изразити. У XX веку сувереност држава зајемчена је и одговарајућим међународним правним актима, нарочито Повељом Уједињених нација. На делу је, међутим, суверена смо она држава која је довољно моћна, а сувереност других држава поштује само она велика и моћна држава која то жели и у чијем је то интересу. На правна јемства суверености и независности позивају се само мале и слабе државе, које кад немају одговарајућу силу рачунају да је бар право на њиховој страни.

ORDER AND SOVEREIGNTY

Kosta Čavoški

Serbian Academy of Sciences and Arts

Summary. The subject of this paper is order and sovereignty. Order is a political form of society and way of state organization as the basic center of power of global political community. Today, the form of political order is mainly summarized to organization of state authorities and way of organizing its relation towards the people. Sovereignty is an important characteristic of state, which implies non-existence of both outer and inner legal boundaries of authorities. Within the state the sovereign authorities have the liberty to change current laws and bring new ones, and on the outside, independence from other states. Finally, conditions under which small and medium states can be sovereign in the new century are considered. This requires a suitable balance of several big forces. The Charter of the United Nations formally guarantees legal equality of all states, but in the contemporary world this is mostly an illusion. The unacceptable violation of sovereignty represents aggression in form of armed intervention, most of all the so called humanitarian intervention.

Key words: order, sovereignty, legal equality and state independence, humanitarian intervention

СУВЕРЕНИТЕТ КАО ПРОБЛЕМ У ВРЕМЕНУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Драган Симеуновић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

Сажетак. Основна сврха овог рада је да се зарад стицања новог научног сазнања о релацијама суверенитета и глобализације, као важних друштвених и политичких појава, истраже и објасне узроци и разлози услед којих је суверенитет, који је вековима важио као један од највећих домета демократије, постао у времену „демократске глобализације“ толики проблем да се због тога мора укинути или бар битно умањити. У том циљу се утврђују и оне теоријске премисе глобализма и форме манифестација глобализације из којих се да закључити да феномен глобализације у целом свету представља огроман проблем по очување националног суверенитета, али све више и обрнуто. Главни разлог за то је супротстављеност концепта суверености основним начелима идеологије глобализма, која подразумевају слободу кретања роба, људи, капитала и идеја. Проучавања и закључци у сфери друштвених, економских и политичких аспеката превасходно се свODE на оцене, процене и закључке који полазе од учињене или могуће друштвене штете по националне каои суверене државе услед делимичног или потпуног губитка реалног суверенитета. Борба суверених држава за сопствени национални интерес доводи до појаве ресуверенизације и отпора поновном умањењу суверености који је у интересу носилаца глобализација. Како је интегрални приступ овом проблему, који обједињава све набројане аспекте, редак у постојећој литератури, наш циљ је био и откривање могућности за формирање свеобухватног приступа проучавању феномена глобализације као претњи националном суверенитету. Таквим приступом се битно доприноси објашњењу констатованог научног проблема и омогућава допринос његовом решавању као друштвеног проблема.

Кључне речи: суверенитет, глобализација, разлози поништавања суверенитета, проблем очувања суверенитета, ре-суверенизација

1. Суверенитет

1.1. Појам националног суверенитета

Израз суверенитет потиче од француске речи сувереност (*souverain*) која има свој корен у латинској речи *supremus, superatus* што значи највиши, врховни. Најчешће се употребљава да значи битно својство неког субјекта као врховног у свом домену и да је као такав независан и потпуно самосталан у односу на друге. У пракси то заправо значи да је субјект који је суверен не само независан од других субјеката већ и да су они у хијерархији моћи у односу на њега нижи, те да су према томе стварно или потенцијално и зависни од њега.

Термин суверенитет је данас општеприхваћен у европским језицима, а код нас се упоредо и равноправно употребљавају термини суверенитет и сувереност.

Појам суверенитета је оформљен у 16. веку на тлу данашње Италије, одакле се проширио на остала европска подручја. Прве централизујуће тенденције праћене овим термином појавиле су се у Католичкој цркви, која је временом извршила такву концентрацију економске и политичке моћи за коју нису били способни ни феудални владари ни поцепано племство. Управо је ова црквена концентрација власти касније послужила као модел световним властима у њиховим настојањима да створе јаку и потпуно самосталну врховну власт. Са друге стране, универзалистичке тенденције Католичке цркве су знатно успоравале процес еманципације и осамостаљења националних држава.

Вестфалски мир из 1648. представља прекретницу у европској историји којом је окончан период верских ратова и отворен пут консолидацији великих европских држава као националних. Тим догађајем започиње процес новог облика хомогенизације европских монархија, пре свега Енглеске, Француске и Холандије на начелима апсолутног суверенитета и независности. Повратак на старо више није био могућ. Основни субјекти међународног система дефинитивно су постале суверене националне државе.¹

Иако је појам суверенитета својевремено обилато коришћен у црквеној терминологији и организацији, његова главна употреба је већ одавно у домену политике. Поред атрибута суверености које су имали апсолутни владари, појам суверенитета се временом све више користи за означавање независности неке државе у односу на друге државе, односно њене слободе у одлучивању о спољним и унутрашњим питањима.

Данас се најзначајнија и најшира употреба појма суверености везује за политичке појаве у друштву, у првом реду за државну власт, у смислу искључиве власти и контроле над територијом и људима настањеним на њој. Квалитативни вид суверености изражава се у слободи државе да уређује своје односе у границама општег међународног права и да буде повезана са другима на основу своје сопствене воље. Појам суверенитета се користи и да се означи право нација на самоопредељење, укључујући и право на отцепљење. У овом смислу, сувереност представља једну врсту моралног права и политичког захтева народа јер држава никад није суверена ако није суверен и народ.

1 Francis Harry Hinsley, *Sovereignty*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986.